

REGIONALNA EKONOMSKA PROBLEMATIKA REPUBLIKE SRBIJE U SAVREMENIM USLOVIMA

Alma Dobardžić¹, Eldin Dobardžić²

SAŽETAK

Republika Srbija i dalje ima izražene i duboke regionalne disparitete nastale kao rezultat nasleđenih disproportcija, decenije ekonomske izolacije i sankcija, ali i aktuelnih problema u kojima se nalazi svetska ekonomija. S obzirom na to da su za Srbiju karakteristične ogromne unutarregionalne disproportcije koje onemogućuju razvoj i dovode do velikih migracija, uloga države u ovom trenutku mora biti od presudnog značaja. Od 2006. godine, kada je doneta Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period 2007-2012. godine, a koja je uspostavila osnove za institucionalni okvir regionalnog razvoja u našoj zemlji, i 2009, kada je usvojen Zakon o regionalnom razvoju Republike Srbije, nisu se dešavala neka veća pomeranja na ovom polju, a s ciljem smanjenja postojećih dispariteta. Kreiranje adekvatne politike regionalnog razvoja i utvrđivanje najefikasnijih mera i instrumenata za njeno sprovođenje zahteva dinamičan pristup u sagledavanju problematike neravnomernog ekonomskog i društvenog razvoja, pre svega u oblasti privrednog razvoja, infrastrukture, demografskih i socijalnih tokova. Rad analitički prikazuje stanje u posmatranom periodu sa predlozima za rešenje postojećih i budućih izazova u ovoj oblasti.

Ključne reči: disproportcije, regioni, ekonomski razvoj

Abstract

The Republic of Serbia still has a pronounced and deep regional disparities resulting from inherited disproportions, decades of economic isolation and sanctions as well as the current problems in which the world economy is located. Since the characteristic for Serbia within the huge regional disparities which prevent development and lead to large-scale migration, the role of the state at the moment must be paramount. Since 2006, when it adopted the Regional Development Strategy of the Republic of Serbia for the 2007-2012 period, which established the basis for the institutional framework of regional development in our country, and 2009, when it adopted the Law on Regional Development of the Republic of Serbia, not occurred any major shift in this field in order to reduce existing disparities. Creating adequate regional development policy and determining the most effective measures and instruments for its implementation requires a dynamic approach in considering the problems of uneven economic and social development, especially in the field of economic development, infrastructure, demographic and social trends. The paper shows the analytical situation in the reporting period with the proposals for the solution of current and future challenges in this area.

Key words: disproportions, regions, economic development

1 Dr Alma Dobardžić, Državni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija; e-mail: alma.musovic@gmail.com

2 Dr Eldin Dobardžić, Akademija za poslovnu ekonomiju, Čačak, Srbija; e-mail: eldin.dobardzic@gmail.com

Regionalne neravnomernosti Republike Srbije

Prema postojećoj Uredbi o nomenklaturi statističkih teritorijalnih jedinica („Sl. glasnik RS” br.109/2009 i 46/2010), a na osnovu člana 5 pomenutog zakona, utvrđeno je pet regiona na teritoriji Republike Srbije:

1. Vojvodina,
2. Beograd,
3. Kosovo i Metohija,
4. Šumadija i Zapadna Srbija i
5. Južna i Istočna Srbija.

Ono što je prva odlika navedenih regiona jeste izražen dugoročni trend neravnomernosti kao i stalno povećanje ekstremnih nejednakosti, o čemu će biti reči u daljem tekstu.

Ekonomska regionalna asimetričnost

Prema Izveštaju o regionalnom razvoju Srbije za 2013. godinu, osim Beogradskog regiona, koji nema nijednu opštinu sa statusom nerazvijenog područja, u ostala tri regiona broj i veličina nerazvijenih opština izrazito varira - region Vojvodine ima samo tri nerazvijene opštine, od ukupno 45, region Južna i Istočna Srbija ima 28 nerazvijenih opština od ukupno 47, a region Šumadije i Zapadne Srbije 15 od ukupno 52 opštine.³ Najčešće isticana karakteristika Srbije jeste aktuelni trend koncentracije novostvorene vrednosti u regionima Beograd i Vojvodina koji ostvaruju i do 67% BDP-a nacionalne privrede. Naime, Beogradski region ostvaruje tri puta veći BDP od najmanje razvijenog regiona, Južne i Istočne Srbije.⁴

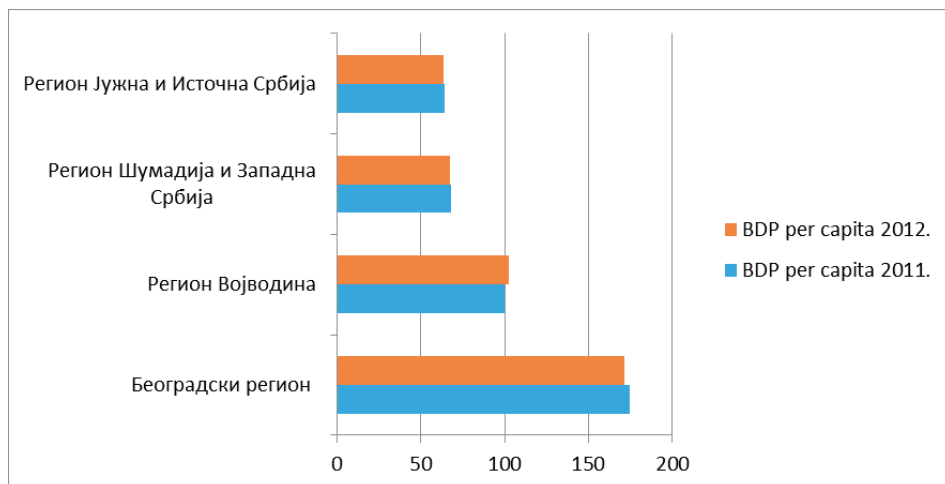
Područje	2011.	2012.
Beogradski region	174,6%	171,4%
Region Vojvodina	100%	102,6%
Region Šumadija i Zapadna Srbija	68,2%	67,6%
Region Južna i Istočna Srbija	64,4%	63,3%

Izvor: RZS, Izveštaj o regionalnom razvoju 2013.

Tabela 1: BDP per capita kao indikator razvijenosti Srbije u 2012. (RS = 100%)

³ Izveštaj o regionalnom razvoju 2011, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Beograd, 2012. godine, str. 17.

⁴ Prema podacima iz Izveštaja o regionalnom razvoju 2013.

Izvor: Sopstveni grafički prikaz na osnovu podataka iz Tabele 1.

Slika 1. BDP per capita kao indikator razvijenosti Srbije.

Izražena je i nejednaka geografska rasprostranjenost elemenata poslovne infrastrukture u Srbiji. Poslovna infrastruktura se značajnije koncentriše u pet velikih gradova Srbije: u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Subotici i Kragujevcu. Među mnogobrojnim razlozima za koncentraciju u ovim gradovima navodi se prisustvo donatorskih programa i regionalnih ili MSPP agencija za razvoj koji su zajedno doprineli širenju svesti i ideje o potrebama razvoja poslovne infrastrukture. Na regionalnom nivou postoji značajna razlika u koncentraciji poslovne infrastrukture između regiona Beograda i regiona Vojvodine sa jedne strane, i regiona Šumadije i Zapadne Srbije i regiona Južne i Istočne Srbije sa druge.⁵

Indikatori koji vrlo verno oslikavaju ekonomske neravnomernosti u zemlji jesu i prosečne zarade i stopa nezaposlenosti. Iako se uočavaju znatno veće razlike između regiona u sferi nezaposlenosti, i u domenu zarada možemo zapaziti izražene amplitude. Hiperinflacija iz perioda devedesetih, tranzicija, privatizacija, drastično su uvećale broj nezaposlenih, sve do 2004. godine kada možemo reći da je došlo do društvene stabilizacije i osetnijeg smanjenja neravnomernosti.

Region	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Republika Srbija	32.746	31.734	34.142	37.976	41.377
Beograd	40.089	39.862	42.489	46.986	51.121
Vojvodina	32.906	31.203	33.392	36.950	40.421
Šumadija i Zapadna Srbija	27.387	26.593	28.636	32.175	34.981
Južna i Istočna Srbija	27.486	26.517	29.248	32.941	35.874
Kosovo i Metohija	-	-	-	-	-

Izvor: RZS, Statistički godišnjak za 2013. godinu

Tabela 2. Zarade po regionima u Republici Srbiji

⁵ Analiza stanja poslovne infrastrukture u Srbiji, Institute for Territorial Economic Development, Newsletter, br. 01/12.

Region	Ukupno	Prvi put traže zaposlenje (%)	Na 1.000 stanovnika
Republika Srbija	754.603	34,3	105
Beograd	104.425	27,0	63
Vojvodina	200.956	31,2	105
Šumadija i Zapadna Srbija	245.935	38,1	122
Južna i Istočna Srbija	203.287	36,7	127
Kosovo i Metohija	-	-	-

Izvor: RZS, Statistički godišnjak za 2013. godinu.

Tabela 3. *Nezaposlenost po regionima u Republici Srbiji*

Izvor: Sopstveni grafički prikaz na osnovu podataka iz Tabele 3.

Slika 2. *Nezaposlenost u Republici Srbiji*

U skladu sa trendom koncentracije novostvorene vrednosti severno od Dunava i Save, kreću se i visine prosečnih zarada i stope nezaposlenosti u Srbiji. Iako prosečne zarade beleže rast od 2009. godine i dalje, još se najviše zarade ostvaruju u regionima Beograd i Vojvodina, skoro za 50% više nego u dva preostala regiona, pri čemu su najviše u gradovima Beograd i Novi Sad (oko 50% iznad republičkog proseka), a najniže u nerazvijenim opštinama Bela Palanka, Dimitrovgrad, Merošina (oko 50% ispod republičkog proseka). Ove ekstremne regionalne razlike u nivou zarada uzrok su siromaštva, socijalne isključenosti i niskog životnog standarda. Iako su zarade nominalno rasle u posmatranom periodu, realno su sve manje usled uticaja inflacije i makroekonomske nestabilnosti. Što se nezaposlenosti tiče njena prva odlika je neadekvatna ponuda radne snage, neusklađena sa potrebama i kapacitetima privrede, koja uz nedovoljnu tražnju za radom uzrokuje problem duboke strukturne nezaposlenosti u Srbiji. Najveće učešće u registrovanoj nezaposlenosti imaju mladi (od 25-29 godina) sa preko 13%, a na posao se u proseku čeka 4 godine.⁶ Uz prethodnu napomenu o koncentraciji poslovne infrastrukture u razvijenijim područjima, jasno

⁶ Podaci preuzeti iz Izveštaja o regionalnom razvoju Srbije za 2012. godinu.

je da je nezaposlenost više izražena u regionima Šumadija i Zapadna Srbija kao i Južna i Istočna Srbija (slika 2).

Demografska asimetričnost

Najveći problem Srbije kada je reč o demografskim tokovima jeste negativno mehaničko i prirodno kretanje stanovništva. To dovodi ne samo do smanjenja broja stanovnika nego i do uvećanja ionako izraženih regionalnih disproporcija. Negativan prirodni priraštaj je izražen u svim regionima Srbije, počev od Beogradskog (-2,1%) pa do regiona Južne i Istočne Srbije gde je zabeleženo čak -7,6%. Prema istraživanju RZS iz 2012. godine, od svih okruga u Srbiji, jedino Raški i Pčinjski beleže pozitivan prirodni priraštaj od 2,1% odnosno 1,3%. Takođe, navodi se i podatak da je u periodu između dva poslednja popisa, Srbija izgubila 5% stanovništva, tj. preko 300.000 stanovnika. Od toga je samo Beogradski region zabeležio rast (4%), dok je najveće praznjenje zabeležio ponovo region Južne i Istočne Srbije (-11,5%).⁷ Negativan prirodni priraštaj i migracije mladog, obrazovanog stanovništva u inostranstvo dovode do činjenice da se konstantno povećava koeficijent starosti a smanjuje koeficijent mladosti u zemlji, kao prosečan broj starih / mladih na 1000 stanovnika. Zajednički imenilac za ova dva koeficijenta jeste indeks starosti, koji predstavlja prosečan broj starih stanovnika (iznad 60 godina) na 100 mladih (ispod 20 godina starosti), koji je u konstantnom porastu, a najviši trenutno u regionu Južne i Istočne Srbije (138,3). Navedeni podaci mogu se videti i u tabeli br. 4

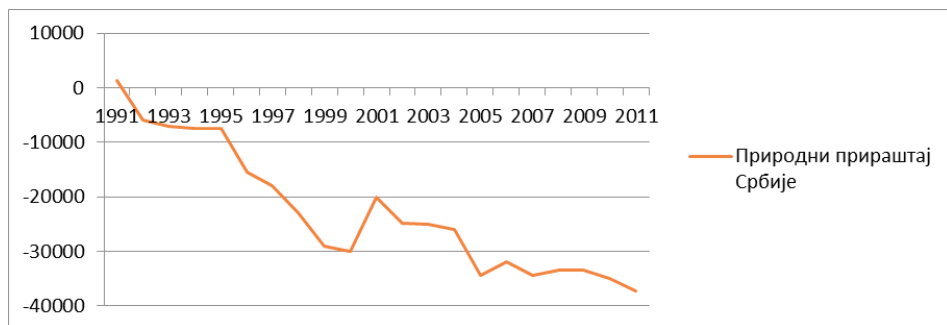
Područje	Broj stanovnika 2011.	Demografsko praznjenje 2002-2011.	Prirodni priraštaj 2002-2011.		Indeks starosti 2011.
			ukupno	%	
R. Srbija	7.120.666	-377.335	-316.493	-4.2	124,6
Beogradski region	1.639.121	62.997	-33.782	-2.1	124,5
Region Vojvodina	1.916.889	-115.103	-100.283	-4.9	117,9
Region Šumadija i Zapadna Srbija	2.013.388	-123.493	-85.240	-4.0	120,9
Region Južna i Istočna Srbija	1.551.268	-201.736	-95.168	-5.4	138,3

Izvor: RZS, Izveštaj o regionalnom razvoju za 2012. godinu

Tabela 4. Regionalni demografski pokazatelji R. Srbije

Iz prethodne tabele uočavamo da je negativni prirodni priraštaj nešto slabijeg intenziteta jedino u regionu Beograda, s obzirom na to da kao glavni grad i najveći centar privlači i dalje stanovništvo iz okolnih regiona. Trend konstantnog pada prirodnog priraštaja od 1991. godine nadalje prikazaćemo zasebnim grafikom jer najupečatljivije prikazuje prisustvo kompleksnih demografskih problema sa kojima se suočavamo:

⁷ Isto, str.9.

Izvor: Sopstveni grafički prikaz na osnovu podataka RZS

Slika 3. Prirodni priraštaj Srbije 1991 – 2011. godine

Moramo se složiti sa rečima Jakopina (2009) da kontinuirano nepovoljni demografski trendovi ostaju i dalje jedan od ključnih činilaca regionalne polarizacije Srbije. Problem depopulacije naročito dolazi do izražaja u pograničnim, najnerazvijenijim i ruralnim područjima, gde je „stanovništvo dva puta siromašnije u odnosu na stanovništvo gradskog područja i u mnogo nepovoljnijem položaju kada je u pitanju opremljenost socijalnom infrastrukturom. Severniji delovi Srbije (grad Beograd, Južno-bački, Južno-banatski i Zapadno-banatski okruzi) imaju veći ljudski potencijal (meren indeksom HDI), dok južni i istočni delovi Srbije (Toplički, Raški, Jablanički i Borski) spadaju u grupu okruga sa najmanjim indeksnim vrednostima”⁸

Po našem mišljenju, do velikih demografskih asimetričnosti u Srbiji je došlo usled:

- nepostojanja strategije demografskog razvoja, zbog čega su se stvari uvek stihijski odvijale, počev od kretanja stanovništva iz sela u grad, pa do nasilnih migracija izazvanih ratovima, vanrednim stanjima i siromaštvom. Poslednjih godina prisutan je i trend odliva mozgova prema zapadu, gde odlaze naši najtalentovaniji i najobrazovaniji kadrovi jer ovde ne mogu da nađu zaposlenje niti obezbede egzistenciju. Ne postoji ni efikasno regionalno tržište rada, tako da u razvijenijim regionima imamo visoke zarade, nisku stopu nezaposlenosti, najveću koncentraciju stanovništva sa višom i visokom stručnom spremom, i obrnutu situaciju u nerazvijenim regionima, uz minimalnu mobilnost radne snage i između regiona ali i između zanimanja. Zabrinjava činjenica da svi ovi demografski dispariteti samo produbljuju regionalne disparitete i ometaju ekonomski razvoj;
- pogrešno vođene demografske politike. Neophodna je bila efikasna i koordinisana akcija državnih organa da bi se sprečila pustošenja i iseljavanja čitavih regija i mnogo bolje iskoristio humani kapital. Dozvoljeno je stranom faktoru da zadovoljava svoje kolonijalističke interese i raseli čitavu regiju Kosova i Metohije čime su nepopravljivo oštećene čitave generacije a demografski tokovi još više poremećeni. Tada je interno raseljeno preko 200.000 lica, koja su potražila integraciju u severnim regionima, a pre svega glavnim urbanističkim centrima.

⁸ Jakopin, E., Perišić, A., Efekti integracije Srbije u EU na regionalni razvoj, Regionalni razvoj, Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju Univerziteta Singidunum, 2009. str. 18.

Smatramo da je od presudnog značaja olakšati pristup različitim izvorima kapitala za restrukturiranje seoskog i pograničnog područja u vidu vladinih garancijskih fondova, bankarskih povlastica za stimulisanje privredne delatnosti u nerazvijenim područjima, jednom rečju stvaranje klime pogodne za investiranje i pokretanje privrede. U suprotnom, postoji opasnost od daljeg otimanja teritorije i ugrožavanja bezbednosti Republike Srbije. Politički i državni vrh bi trebalo da uspostavi uslove za otvaranje novih radnih mesta i zapošljavanje ljudi, jer sve i da se uveća populacija u radnom dobu, to povećanje mora biti praćeno odgovarajućim politikama za njihovo upošljavanje, jer u suprotnom jedino dolazi do porasta nezaposlenosti, a gubici usled propuštenih demografskih prilika ispoljavaju se u narednim godinama. Nije sprovedeno ni adekvatno ulaganje u obrazovanje radne populacije, a to je mogla biti značajna determinanta pozitivnog ekonomskog rasta. Tranzicija ka kategorijama višeg nivoa obrazovanja i usaglašavanje obrazovnih profila sa potrebama i mogućnostima privrede je faktor koji se uklapa u trend globalne edukacije, a ujedno i poboljšava profil radne snage kod nas.

Naredna strategija regionalnog razvoja moraće ozbiljnije da se pozabavi problemom demografske konsolidacije, jer je krajnji trenutak da država, bez obzira na tešku ekonomsku situaciju, mnogo više učini u sferi aktuelnog smanjenja populacije, procesa koji se nezaustavljivo odvija što usled odumiranja stanovništva, što usled migracija u razvijene zemlje.

Infrastrukturalna opremljenost

Infrastrukturalna opremljenost u Srbiji nije ista u svim regionima. Naprotiv, zapažaju se velike neravnomernosti u kvalitetu putne mreže, vodovodne i kanalizacione mreže, dostupnosti fiksne telefonije i interneta, u zavisnosti od oblasti koja se posmatra. Prema Izveštaju Ministarstva regionalnog razvoja i lokalne samouprave u 20 opština je manje od 20% asfaltiranih lokalnih puteva od čega najlošiju lokalnu putnu mrežu imaju Pčinjska i Raška oblast. Ispodprosečnu pokrivenost vodovodnom mrežom imaju domaćinstva 88 opština. Na kanalizacionu mrežu priključeno je 55,6% domaćinstava Republike, dok u 14 opština ne postoji izgrađena kanalizaciona mreža. Pokrivenost pojedinih područja telekomunikacionom infrastrukturom je nezadovoljavajuća, dok svega 41% domaćinstava poseduje internet konekciju.⁹

Područje	Putevi ukupno	Državni putevi	Državni putevi	Opštinski putevi
		I reda	II reda	
Republika Srbija bez KiM	43.163	4.478	10.399	28.286
Beogradski region	5.804	237	676	4.891
Region Vojvodina	5.791	1.296	1.797	2.697
Šumadija i Zap. Srbija	18.452	1.671	4.202	12.579
Južna i Ist. Srbija	13.117	1.274	3.724	8.119

Izvor: RZS, Izveštaj o regionalnom razvoju za 2012. godinu.

Tabela 5. Putna infrastruktura u Srbiji (km)

⁹ Izveštaj o regionalnom razvoju 2011, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Beograd, novembar 2012. str.21.

Putna infrastruktura je slabo opremljena pa je po performansama znatno ispod evropskih standarda. Iz Tabele 5. vidimo da je najveće učešće opštinskih puteva koji su ujedno i u najlošijem stanju od čega je čak polovina zemljani neasfaltirani put. Iako je kapacitet puteva u Srbiji dovoljan za sadašnji obim saobraćaja, problem je u tome što je stanje putne mreže vrlo nepovoljno, što sa sobom povlači i visoke troškove eksploatacije vozila kao i smanjenje stepene bezbednosti u saobraćaju. Situacija je podjednako loša i kada se govori o vodovodu i kanalizaciji: dotrajalog vodovodne mreže, loše stanje distributivnih sistema, veliki gubici vode - osnovne su karakteristike snabdevanja vodom u Srbiji. Nezadovoljavajuću pokrivenost vodovodom imaju region Šumadije i Zapadne Srbije kao i region Južne i Istočne Srbije, 76,8% odnosno 68%¹⁰, što je predstavljeno i u sledećoj tabeli:

Područje	Pokrivenost vodovodom, %	% gubitaka na vod. mreži	Pokrivenost kanalizacijom, %	% otpadne vode koja se prečišćava
Republika Srbija	86,6	32,1	55,6	15,7
Beogradski region	100,0	32,3	79,3	-
Region Vojvodine	98,8	21,2	44,0	24,8
Region Šumadije i Zap. Srbije	76,8	37,4	53,5	34,8
Region Južne i Ist. Srbije	68,0	36,7	46,7	7,5

Izvor: RZS, Izveštaj o regionalnom razvoju za 2012. godinu.

Tabela 5. Komunalna opremljenost 2011.

Oskudica vode za piće oseća se naročito u letnjim mesecima, a u mnogim mestima postoje problemi u snabdevanju vodom preko cele godine. Najkvalitetnija voda za piće je u regionu Južne i Istočne Srbije, dok se najveći broj neispravnih uzoraka prilikom ispitivanja konstantno javlja u regionu Vojvodine. Takođe, poražavajuća je činjenica da se prečišćava svega 15,7% otpadnih voda, jer više od sto lokalnih samouprava, među kojima su čak i Beograd i Novi Sad, nemaju sisteme za prečišćavanje vode već se ta voda direktno ispušta u reke. Veliki je raspon što se tiče putne, vodovodne i kanalizacione mreže u Srbiji, posmatrano po regionima i okruzima. Raspoloživi kapaciteti i resursi bi bili sasvim dovoljni za trenutne potrebe da se adekvatnije održavaju i primenjuju procesi reciklaže. Uzimajući u obzir navedeno, smatramo da je izgradnja i osavremenjivanje infrastrukture jedan od glavnih stubova razvoja i oživljavanja konkurentnosti privrede Srbije. Nedovoljna izgrađenost ne samo privredne i komunalne, već i socijalne infrastrukture, kao i nefunkcionalna i glomazna lokalna administracija, predstavljaju još jedan ograničavajući faktor daljem razvoju i prevazilaženju regionalnih disproporcija u Srbiji.

- Nedopustivo je da se najveći deo investicija u infrastrukturu i dalje sliva u najrazvijenije regione, a da se istovremeno proklamuju ciljevi navodnog ravnomernog razvoja i regionalne politike. Zbog toga je neophodno da država u što skorijem periodu omogući pravni okvir za unapređenje investicione klime, naročito u oblasti transporta i energetike, kao i da olakša procedure za dobijanje dozvola i legalizaciju objekata u nerazvijenim područjima koja nisu atraktivna za investitore jer ne zadovoljavaju minimum infrastrukturnih zahteva.

¹⁰ Svi podaci preuzeti iz Republičkog zavoda za statistiku.

- Smatramo da su ovi propusti pre svega rezultat neefikasnih i korumpiranih institucionalnih infrastrukture koja bi trebalo da bude jedan od bazičnih faktora ekonomskog rasta i razvoja. Moramo uspostaviti i razviti institucije koje povećavaju makroekonomsku stabilnost, smanjuju rizik i neizvesnost, ublažavaju informacione asimetrije. Što pre to postignemo, pre ćemo moći da očekujemo pokretanje rasta u nerazvijenim područjima.

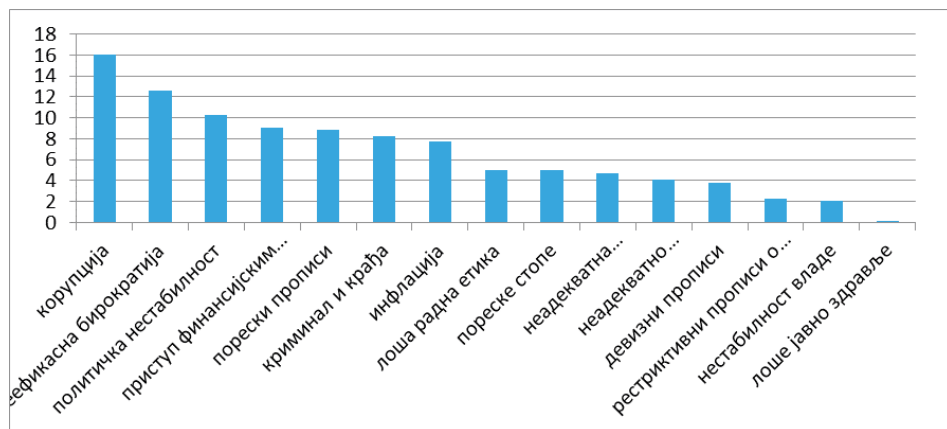
Regionalne disproporcije u Republici Srbiji – različiti aspekti

Razlike u preduzetništvu

Preduzetništvo, kao ključni element potencijala za rast i razvoj svake zemlje, predstavlja glavni pokretač moderne i dinamične privrede zasnovane na znanju. I pored toga, preduzetnički potencijal Srbije nije dovoljno iskorišćen, a može se slobodno reći da je i nedovoljno razvijen. Posmatranje dugoročnih trendova u domaćem preduzetništvu kao i efekata državnih politika u ovoj oblasti ukazuje na činjenicu da se u poslednjih nekoliko godina značajno razvio institucionalni okvir kao polazna pretpostavka za razvoj preduzetništva, uspostavljanjem i unapređenjem različitih institucija nadležnih za regulisanje poslovnog okruženja, donošenje zakona i pravila vezanih za vršenje različitih transakcija, registraciju, poslovanje, regulisanje socijalnih dažbina i sl. S druge strane, složenost propisa koje je teško pratiti, naročito u slučaju malih preduzetnika, a takvih je kod nas najviše, uz nepovoljne ekonomske uslove, kreiraju značajne prepreke za ulazak u preduzetništvo i razvoj biznisa. Smatra se da su osnovni uzroci nepovoljne poslovne klime u Srbiji nedostupnost finansijskog kapitala kao i komplikovana administrativna procedura. Kao i svi ostali pokazatelji nivoa regionalne razvijenosti, i preduzetništvo u Republici Srbiji odražava visok nivo neravnomernosti. Nosioci razvoja u većini regiona i okruga jesu mala i srednja preduzeća, što je i inače karakteristično za nedovoljno razvijena područja, sa izuzetkom razvijenijih okruga, kao što je Beogradski, Južno – bački ili Podunavski, gde uticaj MSP na privredni razvoj nije toliko dominantan. S obzirom na to da u Srbiji sektor MSP obuhvata 99% svih preduzeća, logično je zašto se kod nas preduzetništvo poistovećuje upravo sa ovim privrednim sektorom, ali svakako ne treba zanemariti velika preduzeća koja ostvaruju značajno učešće u BDP-u i zapošljavaju veliki broj radne snage. Uzimajući u obzir delikatan položaj MSP u našoj privredi, neophodno je primeniti što veći broj mera koje će im obezbediti veću likvidnost, kao što je smanjenje ili čak ukidanje nekih nefiskalnih dažbina, pružanje mogućnosti plaćanja obaveza prema državi tek nakon što naplate robu i sl., a što bi im olakšalo poslovanje kao jednom od značajnih sektora privrede. U 2011. godini od ukupno 319.802 preduzeća, preduzetnički sektor čini 99,8% (319.304 preduzeća). Sektor MSPP generiše 65,3% zaposlenih (786.873), 65,5% prometa (5.200 mlrd. dinara), 55,2% BDV (878,2 mlrd. dinara) i angažuje 55,7% investicija nefinansijskog sektora u 2011. godini. Sektor MSPP angažuje 45,1% ukupne zaposlenosti, 51,7% ukupnih investicija, ostvaruje 46,5% izvoza, 52,7% uvoza, generiše 61,7% spoljnotrgovinskog deficita privrede Srbije i učestvuje sa oko 33% u BDP Republike.¹¹ Pored unutrašnjih ograničenja, globalna recesija je još jedan faktor koji je doprineo da u poslednjih nekoliko godina naročito dođe

11 Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu za 2011. godinu, Ministarstvo finansija i privrede, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, 2012. godine, str. 8.

do pogoršanja preduzetničke klime u zemlji, a što podrazumeva ispodprosečne stope poslovanja, ubrzano gašenje mnogih preduzeća, strukturnu neusklađenost u smislu da dominiraju MSP iz oblasti prerađivačke industrije i trgovine, ali i dalje izražene regionalne disproporcije, tako da je profitabilnost preduzeća iz najrazvijenije oblasti skoro trostruko veća u odnosu na najnerazvijeniju oblast (Beogradska i Pčinjska). Ono što još uvek predstavlja ograničavajući faktor i kočnicu za zdravo preduzetništvo i konkurenciju u celoj zemlji jesu sledeći faktori:

Izvor: Sopstveni prikaz na osnovu podataka iz: Klaus, S., Xavier S., (2011) *Global Competitiveness report 2010- 2011*, World Economic Forum.

Slika 4. Ograničavajući faktori privređivanja u Srbiji

Naime, na slici 4 predstavljen je deo istraživanja *Global Competitiveness report 2010 - 2011*, World Economic Forum, prema kome Srbija spada u red zemalja u kojima je produktivnost preduzeća ugrožena faktorima karakterističnim za nerazvijene regione, kao što je korupcija, neefikasna birokratija, kriminal, loša radna etika i ostali vidovi neefikasnosti. Na osnovu Globalnog indeksa konkurentnosti Srbija je rangirana na nezavidnom 96. mestu, od 139 zemalja koje su bile obuhvaćene analizom. Ako uzmemo u obzir sve pojedinačne kriterijume na osnovu kojih je vršeno rangiranje, vidimo da jedino na osnovu infrastrukture primarnog zdravstva i kvaliteta osnovnog obrazovanja, Srbija zauzima pristojan 50. rang među analiziranim državama (Tabela 6)

Redni broj	Indikatori konkurentnosti	Rang (od 139)	Ocena (1-7)
1.	GIK za 2011. god.	96	3.8
2.	Osnovni zahtevi	93	4.1
3.	Institucije	120	3.2
4.	Infrastruktura	93	3.4
5.	Makroekonomska stabilnost	109	4.0
6.	Zdravlje i osnovno obrazovanje	50	6.0
7.	Poboljšanje efikasnosti	93	3.7
8.	Visoko obrazovanje i obuka	74	4.0
9.	Efikasnost tržišta roba	125	3.6

10.	Efikasnost tržišta rada	102	4.1
11.	Razvoj finansijskog tržišta	94	3.8
12.	Tehnološka pripremljenost	80	3.4
13.	Veličina tržišta	72	3.6
14.	Inovacije i sofisticiranost	107	3.0
15.	Sofisticiranost poslovanja	125	3.2
16.	Inovacije	88	2.9

Izvor: Klaus, S., Xavier S., (2011) *Global Competitiveness report 2010- 2011*, World Economic Forum, str. 297.

Tabela 6. Pozicija Srbije na osnovu Globalnog indeksa konkurentnosti

Preduzetnička aktivnost je najviše koncentrisana u najrazvijenijim oblastima – Gradu Beogradu, Južnobačkom, Moravičkom, Kolubarskom, Severnobačkom i Južnobanatskom okrugu, dok je najmanje zastupljena u Severnobanatskom, Borskom, Topličkom, Pirotskom i Pčinjskom okrugu. Raspored preduzeća po regionima, kao ni sama produktivnost, nisu ravnomerno distribuirani. Najveće mogućnosti za preživljavanje i razvoj započetih poslovnih aktivnosti imaju Grad Beograd i Južnobačka oblast, u kojima potencijalni preduzetnici imaju veće šanse za osnivanje novih poslova (11.939 ili 28,7% svih novoosnovanih firmi u 2011. godini nalazilo se na teritoriji Grada Beograda). Druga krajnost jeste Pirotka oblast, kojoj pripada svega 0,9% svih novoosnovanih firmi iste godine, pri čemu je broj firmi koje su ugašene bio znatno veći na tom području od broja novoosnovanih.¹² Možemo reći da postoje velike razlike u nivou razvijenosti što se tiče indikatora poslovne demografije posmatrano po različitim regionima, tako da na dugi rok to predstavlja veliko razvojno ograničenje.

Razlike u spoljnotrgovinskoj aktivnosti

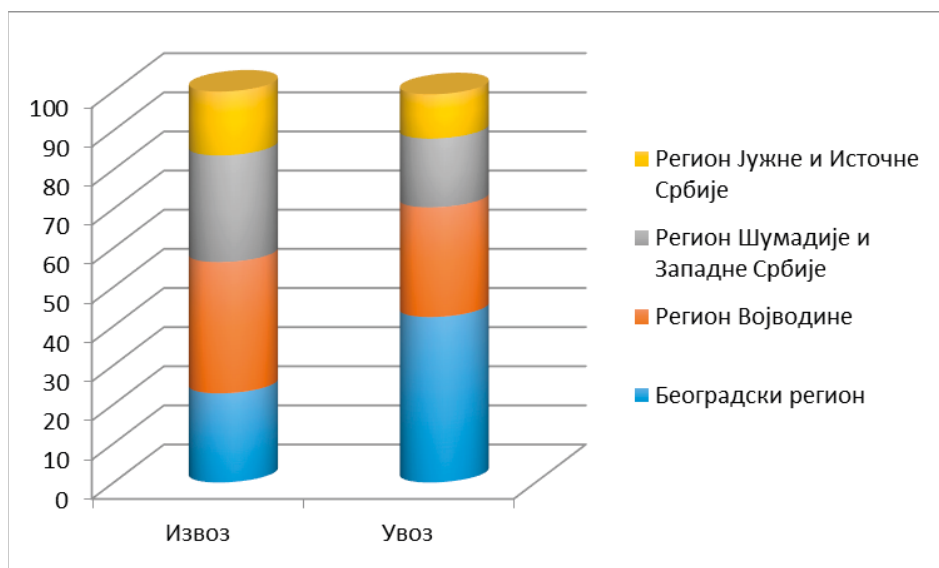
Spoljnotrgovinska aktivnost regiona u Srbiji je izrazito asimetrična i neravnomerna, što je u neposrednoj korelaciji sa regionalnim disproporcijama u preduzetničkoj aktivnosti i privrednoj disperziji. Lako možemo zaključiti da oni regioni koji imaju najviše preduzeća, najveće učešće u BDP-u države, kao i infrastrukturu u najboljem stanju, su ujedno i regioni sa najuspešnijom spoljnotrgovinskom aktivnošću. Grad Beograd, Južnobački, Podunavski i Južnobanatski okrug su oblasti koje najviše doprinose domaćim izvoznim rezultatima, dok su na poslednjem mestu Braničevski, Toplički, Zaječarski i Jablanički okrug, koji skoro simbolično utiču na izvozno-uvozne rezultate srpske privrede. U celini posmatrano, Srbija konstantno beleži negativan saldo u spoljnotrgovinskoj razmeni sa inostranstvom, a razlog tome jeste činjenica da još uvek u izvozu dominiraju radno i resursno intenzivni proizvodi, dok uvozimo skupe tehnološki intenzivne proizvode.

¹² Podaci preuzeti iz: Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu u 2011. godini, Ministarstvo finansija i privrede, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd, 2012. godine.

	Izvoz	Uvoz	Udeo u ukupnom izvozu u %	Udeo u ukupnom uvozu u %	Saldo
R. Srbija	131,1	165,2	100,0	100,0	-34,1
Beogradski region	29,9	69,8	22,8	42,3	-39,9
Region Vojvodine	43,9	46,2	33,5	28,0	-2,3
Region Šumadije i Zapadne Srbije	35,9	29,0	27,3	17,6	6,8
Region Južne i Ist. Srbije	21,4	18,6	16,3	11,3	2,8

Izvor: RZS, Opštine i regioni u Republici Srbiji, 2015.

Tabela 7. Spoljnotrgovinski robni promet Republike Srbije, jul 2015. godine (u mlrd. RSD)

Izvor: Sopstveni grafički prikaz na osnovu Tabele 7.

Slika 5. Učešće regiona u ukupnom izvozu i uvozu, (u %, jul 2015.)

Podaci Republičkog zavoda za statistiku, predstavljeni u Tabeli 7, ukazuju na disproporcije u zastupljenosti regiona u spoljnotrgovinskoj razmeni Srbije. Ukupno posmatrano, kvantitativno najveći saldo razmene sa inostranstvom ostvaruje region Šumadije i Zapadne Srbije, dok region Vojvodine ostvaruje najveći udeo u ukupnom izvozu zemlje. Tome u prilog govori i činjenica da su najveće kompanije-izvoznici u našoj zemlji, uz manje izuzetke, upravo locirane na teritoriji ovih regiona:

R.br.	Naziv izvoznika	Mesto	Izvoz (u mil. evra)
1.	FIAT AUTOMOBILI SRBIJA	Kragujevac	374,8
2.	NAFTNA INDUSTRIJA SRBIJE	Novi Sad	73,1
3.	TIGAR TYRES	Pirot	61,5
4.	HIP - PETROHEMIJA	Pančevo	52,4
5.	GORENJE	Valjevo, Stara Pazova, Zaječar	41,3

6.	ŽELEZARA SMEDEREVO	Smederevo	41,0
7.	TETRA PAK PRODUCTION	Beograd	35,5
8.	HEMOFARM	Vršac	32,8
9.	YURA CORPORATION	Rača	30,6
10.	RTB INVEST	Bor	28,4
11.	TARKETT	Bačka Palanka	27,7
12.	SIRMIUM STEEL	Sremska Mitrovica	26,1
13.	IMPOL SEVAL	Sevojno	24,4
14.	VALY	Beloševac	22,8
15.	LEONI WIRING SYSTEMS SOUTHEAST	Prokuplje	22,2

Izvor: Ministarstvo finansija, www.mfin.gov.rs.

Tabela 8. *Najveći srpski izvoznici u periodu januar-mart 2014. godine*

ZAKLJUČAK

Dakle, možemo reći da Srbiju karakterišu velike regionalne disproporcije po svim navedenim parametrima. Svetska ekonomska kriza i nestabilnost okruženja dodatno pogoršavaju problem u neorganizovanoj i dovoljno siromašnoj zemlji. Razvoj se već decenijama koncentriše na severu, duž Save i Dunava, dok ostatak zemlje zaostaje u demografskom, ekonomskom, političkom i svakom drugom smislu. Regionalne neravnomernosti u našoj zemlji su toliko izražene da predstavljaju jedan od najvećih razvojnih problema sa kojima se suočavamo, naročito demografsko pražnjenje nerazvijenih područja i preterana koncentracija stanovništva u gradskim centrima, naročito Beogradskom okrugu. Problem datira decenijama unazad, a nešto ozbiljnije bavljenje njime beleži se u periodu posle Drugog svetskog rata, kada je Socijalistička Jugoslavija svojim planovima razvoja obuhvatala i problem regionalnog razvoja, ali nažalost, rešavanje ovog pitanja nikada nije do kraja sprovedeno. Tome su verovatno doprineli i teški uslovi života, nizak životni standard i opšta ekonomska kriza sa kojom se Srbija u manjoj ili većoj meri konstantno borila. Poboljšanjem putne infrastrukture, na čemu se u međuvremenu intenzivno radi, dovođenjem SDI i otvaranjem novih radnih mesta ova situacija bi mogla da se značajno promeni.

LITERATURA

1. Arandelović Z., Gligorijević Ž., 2008, Nacionalna ekonomija, Ekonomski fakultet, Niš.
2. Arandelović Z., 2008, Nacionalna ekonomija, Komino trejd, Kraljevo.
3. Arandelović Z., Marjanović V., 2011. Strategija i ekonomska politika u regionalnom razvoju Srbije, zbornik radova Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope, Ekonomski fakultet, Niš.
4. Armstrong, Harvey, and Jim Taylor. 2000. Regional Economics and Policy, Oxford, U.K.: Blackwell.
5. Devetaković, S., 2003. Ekonomska regionalizacija Srbije, Međunarodni naučni skup: Regionalni razvoj i demografski tokovi balkanskih zemalja, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu.
6. Izveštaj o malim i srednjim preduzećima i preduzetništvu, Ministarstvo finansija i privrede, Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave, Nacionalna agencija za regionalni razvoj, Beograd (razne godine).

7. Izveštaj o regionalnom razvoju Srbije 2011. Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave.
8. Jakopin, E. 2005. Regionalne neravnomernosti kao limitirajući faktor razvoja Srbije, Kopaonik, Savetovanje ekonomista Srbije (SES).
9. Todaro, M. Smith, S. 2009. Economic Development, Addison-Wesley
10. Vojnović, B., Cvijanović, D., Rodica, B., 2013. Faktori regionalnog i lokalnog ekonomskog razvoja, Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.